

УДК 159.9-07-316.6

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ**Мельничук Т. І.,**

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, м. Київ

У статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти суперечливого процесу входження прийомної дитини в сім'ю, розглядаються особливості економічної соціалізації та основні підходи формування економічної культури у дітей в прийомних сім'ях. Проаналізовані соціально-психологічні детермінанти входження депривованої дитини у світ економіки. Визначені напрямки відповідної роботи батьків-вихователів, які сприяють передумовам економічного мислення та власної готовності до самовизначення що слугуватимуть необхідною умовою самореалізації дитини в новому соціальному довіллі, входженні у новий, для неї, світ економічних та ринкових відносин.

Ключові слова: прийомна сім'я, економічна культура, соціалізація, соціальні норми.

Постановка проблеми. Не зважаючи на рівень економічного розвитку суспільства його науково-технічні досягнення саме сім'я залишається найефективнішим джерелом та основним провідником передачі дитині соціально-історичного досвіду та найголовніше, емоційних і ділових відносин між людьми. Втрата дитиною сім'ї – важка трагедія в її житті і незважаючи в якому віці вона сталась слід залишається на все життя. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива – усиновлення, опіка прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу. Усиновлення є входження дитини у сім'ю на правах сина чи доньки, під опіку беруть дітей близькі родичі, а прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу – є державною формою заміщувальної опіки. Сучасні проблеми реалізації виховної функції соціального інституту, який в ситуації заміщувальної опіки покликаний виконувати делеговану державою функцію утримання, соціалізації та ресоціалізації покинутих дітей досліджувались науковцями Т. Алексєєнко, Г. Бевз, В. Кравцем, О. Кізь, О. Кляпець, З. Матейчек, В. Мухіною, Т. Мельничук, Н. Толстих та ін., формування життєвого сценарію (Е. Берн), самооцінки, ідентичності, «Я-концепції» (Е. Еріксон, Р. Бернс) [2; 3; 10]. Окремі аспекти соціального становлення депривованих дітей розроблялись також Я. Гошовським, Л. Дробот, В. Клівер, Н. Максимовою, В. Яковенко, та ін. [2; 3; 9].

Однак, проблемі саме економічної соціалізації дітей в прийомних сім'ях приділялось недостатньо уваги, що і зумовило тему даного дослідження.

Соціалізація як процес становлення особистості дитини вперше стає предметом наукового дослідження американських соціальних психологів у 50-ті – 60-ті роки минулого сторіччя (Б. Адамі, Л. Колберг та ін.). В останні десятиліття слід відзначити внесок у розробку сімейної соціалізації таких зарубіжних авторів як Н. Смелзер (становлення самооцінки дітей); К.

Стокер, С. Макхоул (взаємини між дітьми у сім'ї), К. Бродерік (системні теорії сімейної соціалізації). В вітчизняній науці роль суб'єкт-суб'єктного діалогу як умови повноцінного розкриття особистості в сімейному спілкуванні та самореалізації зазначалося у працях С. Братченко, Г. Дьяконова, С. Максименка, А. Маслоу, М. Пірен, К. Роджерса, Т. Титаренко та ін. [2; 3; 6; 10].

Дослідження саме економічної соціалізації у зарубіжній та вітчизняній психологічній науці розпочалося відносно недавно. У вітчизняній психології дослідження економічної соціалізації розпочалися лише у 2000 році співробітниками лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Г. Авер'янова, Т. Говорун, Н. Дембицька, О. Лавриненко, В. Москаленко, І.Зубіашвілі та інші). Як зазначає В.Москаленко, економічна соціалізація – конкретно культурне та історичне явище: на кожному етапі історії суспільство вирішує питання, пов'язані з економічною соціалізацією. На переломних етапах соціально-економічного розвитку (на якому, наприклад, перебуває сучасне українське суспільство) вони стають особливо актуальними тому соціально-психологічний процес входження індивіда в економічну систему суспільства і є його економічною соціалізацією [13].

Сучасні дослідження вчених, які вплинули на економічну соціалізацію (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, І. Зубіашвілі, Н. Дембицька, В. Москаленко, А. Шатової, О. Лавренко та ін.), свідчать про необхідність впровадження економічної освіти і сприяння розвитку економічної культури саме з раннього віку та вказують на роль і значимість економічної соціалізації: знайомства дітей з ринковими відносинами, економічними уявленнями (про працю, про гроші, про професії, про бюджет сім'ї, про якості людини-господаря), економічними поняттями (категоріями) та безпосереднім застосуванням їх у різних видах діяльності. [6; 7; 13]. Побутове життя будь-якої сім'ї розгортається на фоні постійної трансляції соціальних норм, які формують характер людини, її звички та уподобання. Ситуація прийомного батьківства теж розгортається в сфері побутового життя, проте його особливістю є те, що вона має слугувати завданням замісної опіки, виховувати некревних дітей, які мають кожен свій життєвий досвід, незважаючи на свій вік, і як правило у яких відсутні елементарні економічні поняття такі як: «наше», «моє», «твоє», «гроші», «ціна», «дорого», «дешево», «обмін», «заробити», «продати».

Мета статті полягає у дослідженні та виділенні основних тенденцій процесу економічної соціалізації дітей у прийомних сім'ях та визначенні актуальних підходів при формуванні у них розуміння економічної культури.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення диктує, що тільки особистість соціально адаптована до економічної, політичної, культурно-демографічної ситуації, може розвиватись інтелектуально, духовно, фізично. Тому економічна соціалізація, яка успішно пройде в дитинстві, сформує подальше ставлення дітей до різних економічних категорій та понять. Тільки у сім'ї визначаються соціальний статус дитини, закладається підґрунтя для становлення її світогляду і переконань, ціннісних орієнтацій, формується її економічна культура та перші соціальні, економічні та моральні уявлення дитини.

Перед сім'єю задачі по вихованню дітей як кривих так і прийомних стоять однакові, але виховання дітей у прийомних сім'ях значно відрізняється від виховання кривих дітей. Є особливі моменти які потрібно враховувати прийомним батькам. Діти що входять у прийомну родину мають певний свій життєвий досвід як перебування у неблагонадійній сім'ї так і перебування в інтернатному закладі. Тому розвиток взаємин та формування особистості дитини в прийомних сім'ях проходить декілька стадій: адаптація суб'єкта як члена нової родини, його ідентифікація в новій родині та входження і ствердження себе як члена родини. Вітчизняні та зарубіжні науковці (Г. Бевз, Л. Галагузова, І. Пеша, І. Трухін, С. Мещерякова) розробили систему психологічного розвитку дитини, який базується на встановленні ефективних особистісних зв'язків дітей з іншими, у тому числі дорослими людьми.[2; 3; 10; 11]. За умов сьогодення, коли дітей вже з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями і процесами, актуалізується проблема економічної соціалізації та виникає необхідність їх ознайомлення з проблемами «дорослої» економіки, прийомні батьки повинні сприяти початковим основам елементарних економічних знань у дітей-вихованців. Метою економічної соціалізації є вироблення адекватних і гармонійних уявлень про економіку, знання економічних категорій, розвиток навичок економічної поведінки. Варто відмітити, що цілі й задачі економічної соціалізації багато в чому збігаються з цілями і задачами економічного виховання, оскільки останнє є цілеспрямованою формою економічної соціалізації. В. Москаленко відмічає основні принципи дослідження соціалізації особистості. З цих методологічних концепцій випливає, що соціальність особистості є надіндивідуальним феноменом, який створюється в між індивідуальній взаємодії людей як її результат, а соціалізація особистості є реалізацією у індивіда соціальності, яка закладається до його народження у енергетично-інформаційному феномені, який втілено у взаємодії особистостей як закарбований в ній соціальний досвід людства. [1; 7; 13].

Н. Дембицька пропонує розглядати економічну соціалізацію як окрему модель соціалізації з позицій структурно-системного підходу – як складову єдиного процесу соціалізації особистості. Перший підхід спрямований на формування такого типу особистості, який є втіленням обов'язкових вимог до індивідів з боку сучасної соціально-економічної системи українського суспільства, яке швидко оновлюється і змінюється. Інший підхід постає як формування економіко-психологічних характеристик особистості через засвоєння нею економічних цінностей суспільства в процесі економічної життєдіяльності [4; 7].

Прийомні батьки не тільки виховують дітей та забезпечують необхідними предметами та засобами життєдіяльності, але і вводять їх у соціум. Тому після прийняття некривної дитини батьківство спонукає і вимагає уміння будувати особистісні взаємини з нерідною дитиною, зминувати психологічну дистанцію між людьми, розвивати стосунки прихильності і взаємоприйняття один одного. На рівні суспільства сім'я виступає соціальними інститутами, який формуються як малі та великі групи які характеризуються індивідуальними особливостями взаємодії.

Тому, спираючись на практику власного соціально – психологічного супроводу прийомних сімей та сімей що усиновили дитину можна виокремити декілька порад для вдалої соціалізації дітей.

Соціалізація відбувається через активне включення особистості у всі види взаємодії її життєвого простору, тому немає різниці з якого віку дитина увійшла у нову для неї сім'ю. Важливо її включити в побутову частину, обговорювати купівлю речей як загального члена та дає можливість пізнати свою дитини з визначенням вартості кожної речі. Як відмічає В.Москаленко рівень соціалізованості визначається змістовним наповненням структурних складових процесу соціалізації [1; 7].

Щоб включати в міжособистісні зв'язки та поглиблювати досвід взаємності з членами сім'ї та з іншими людьми поза домом, важливо дитину брати із собою за покупками на ринок, до магазину. Це дає відчуття входження її в сім'ю як повноправного члена та дає можливість пізнати світ за межами сім'ї чи інтернатного закладу. Економічне виховання, яке діти з роками здобувають у школі, в практиці не завжди втілюється. Важливим тут є осмислення дітьми таких, пов'язаних з економікою людських рис, як бережливість, ощадливість, працьовитість, чесність, співчуття, спів радість [4; 13].

Особливо важливо таке виховання розпочати з перших днів входження дитини у сім'ю. Незалежно від віку дитини, її потрібно залучати до ведення хатніх справ (господарства), в це входить і уміння користуватися побутовою технікою, що може за змістом пізнання нагадувати гру, здійснювати прибирання як своїх іграшок так і здійснювати загальне прибирання із всіма членами сім'ї, або в цілях економії електроенергії нести відповідальність у будинку за вчасне вимкненням зайвого світла. Таке включення дітей у життєдіяльність сім'ї в подальшому, вже дорослому житті дитини, допоможе орієнтуватися у веденні господарства та вмінню бути заощадливим. У інтернатних закладах такої практики та відповідних знань вони не здобудуть.

Батьки – вихователі у прийомній сім'ї значну увагу мають приділити обігу грошей та розумінню звідки вони беруться. В дослідженнях І. Зубіашвілі, Г. Маршалл і Л. Магрудер було встановлено залежність розуміння дітьми функцій грошей від безпосереднього досвіду, отриманого в сім'ях з різним соціально-економічним статусом [5; 7; 8].

У дослідженні І. Зубіашвілі проводився аналіз виховання монітарної культури у дітей, як частини їхньої економічної соціалізації. Науковець відмічає, що формування монетарних репрезентацій починається з трьох років. Саме в цьому віці діти набираються економічного досвіду через виділення грошей як особливих знако-символів у фінансово-економічних відносинах людей. Вивчаючи зміст економічної соціалізації дітей 3-10 років І. Зубіашвілі, показала, що такі економічні поняття, як «гроші», «праця», «банк», є основними, через які відображається дітьми цього віку економічна реальність. Провідним фактором включення дитини в економічну реальність, є особиста діяльність, що здійснюється за допомогою використання грошей. Через гроші діти ознайомлюються з економічною сферою суспільства [5; 7; 13]. В. Москаленко у дослідженнях відмічає, що гроші є узагальненою формалізованою стороною речового світу. Окрім

чисто економічних функцій (міра вартості, засіб обертання, платежів, накопичення) гроші є фактором формування психіки людей, створюючи і задовольняючи потреби у виживанні, існуванні, самозадоволенні, занятті певної страти в суспільстві і цьому потрібно навчити дітей, що ввійшли у сімейне оточення і до цього в попередньому своєму досвіді чи набутому чи спадково-генетичному не знали [1; 5; 6; 13].

Сама найперша економічна діяльність дитини, в яку вона включається – це покупки. Українські і зарубіжні науковці однозначні у своїх ствердженнях, що здатність молодих людей керувати своїми фінансами напряму залежить від того чи мали вони у дитинстві такий досвід. Важливо знайомити дітей із коштами, що надходять у сім'ю на їх утримання, доводити до їх відома скільки витрат іде на комунальне утримання, старших дітей залучати до їх розрахунків, скільки коштів витрачається на одяг і скільки на харчування і звичайно на їх «кишенькові» витрати. Багато науковців підкреслюють, що одним із найефективнішим способів економічної соціалізації дітей є «кишенькові» гроші. Однак, французький дослідник Д. Лассаре вважає, що система «кишенькових» грошей ефективна тільки тоді коли спільно проводять обговорення фінансового стану сім'ї. В книжці «Діти і гроші» психологи - дослідники К. Девіс і Р. Тейлор якраз і дають батькам чіткі рекомендації щодо видачі «кишенькових» грошей [14].

Якщо у прийомну сім'ю увійшли діти шкільного віку, то вони вже мають досвід економічної соціалізації і з часом ви зможете зрозуміти чи є вдалим цей досвід. Молодші школярі розуміють, що гроші – засіб обміну, тобто за гроші можна отримати, купити блага. Звичайно, тут явно виявляється споживча позиція, але поняття «гроші» стало абстрактнішим, універсальним. Не потрібно спокушати дитину відкрито показуючи де знаходяться ваші збереження, дорогі прикраси, це не прояв вашої довіри до неї. Значна кількість таких дітей мають негативний досвід життя в родині, серйозні порушення процесу соціалізації, різні види депривації та соціальну дезадаптації, вони важко пристосовуються до зміни умов проживання та виховання, що проявляє у них конфліктність, агресію та впливає на подальшу їх соціалізацію. Якщо така дитина мала досвід проживати у асоціалній сім'ї та мала негативні враження від грошей це її налякає та насторожить, особливо якщо вона була задіяна у крадіжках чи інших злочинах. Дитина буде проявляти по відношенню до вас агресію, маючи на увазі, що ви її провокуєте показуючи дорогі прикраси. Батькам-вихователям, із прийомних сімей, слід задіяти для ресоціалізації та подальшої соціалізації відповідних фахівців психологів, соціальних працівників, так як завдяки саме соціальному втручання стає можливою подальша корекційна робота з дітьми, яким притаманна дезадаптована поведінка. Ресоціалізація, в такому випадку, буде спрямована на нейтралізацію в дитини з асоціальною чи кримінальною поведінкою асоціальних уявлень, установок, цінностей, мотивів, стереотипів поведінки та сприятиме формуванню нових соціальних цінностей для подальшої її соціалізації, зокрема і економічної [3; 8; 9; 13].

Х. Дітмар відзначає, що більшість досліджень дитячих економічних уявлень більш-менш детально описують послідовність їх розвитку в порівнянні з теорією когнітивного розвитку. Кожна дитина проходить через

квазіуніверсальний набір якісно різних стадій соціоекономічного розуміння, рухаючись від простих і конкретних до складних і абстрактних понять. Дитячі уявлення про економічні аспекти матеріальної власності поступово приводяться у відповідність із системами уявлень, що домінують в суспільстві [7; 13]. Ці уявлення передаються через батьків, школу, друзів і засоби масової інформації. Науковці – психологи у дослідженнях відзначають, що дошкільник уявляє собі гроші інакше, ніж першокласник, підліток інакше, ніж малюк. Тому спілкуючись про гроші з дитиною їй потрібно дати зрозуміти, що гроші це атрибут дорослих, хоча і дають певні блага. Розповісти про культуру грошей, про існування різних обігових знаків у різних країнах. Дошкільник та молодший школяр ще не розуміють, як утворюється ціна товару, який можна купити, у них немає поняття про націнки, витрати і додаткову вартість, але починає порівнювати конкретні поняття (товар) і абстрактні (гроші). Багато дітей мають схильність до постійного обміну – іграшками, книжками, картинками тощо. Це є ознакою вдалої адаптація до нового середовища у прийомній сім'ї, досягнення певного ступеня мислення, нового рівня порівнянь і аналогій та досягнення певного рівня процесу монетарної соціалізації, що є невід'ємною складовою економічної соціалізації [1; 4; 8; 13].

Але монетарна соціалізація – це тільки одна з складових процесу становлення економічної культури дитини, на що також слід звернути увагу беручи дитину у прийомну сім'ю. Важлива початкова взаємоадаптація один до одного. Саме адаптація дитини до сімейного життя в новій родині в єднанні соціальних і індивідуально-особистісних аспектів дає змогу дитині розвивати власну готовність до готовою до самовизначення в більш широкому життєвому контексті, що є необхідною умовою її самореалізації в новому соціальному довіллі. Таким чином, якщо в результаті соціалізації здійснюється соціальний аспект адаптації, то в результаті індивідуалізації – її особистісний аспект. Ефективна адаптація сприяє подальшій соціалізації дитини до нових умов життя і проходить в контексті індивідуалізації її особистості. Тому дитині важливо визначити її особисті речі, власне місце у будинку.

Н. Дембицька у дослідженнях відмічає, що у відносинах «моє - чийсь» також формуються основи економічної культури дитини, що сприяє її економічній соціалізації. Особиста власність обґрунтовується науковцем [4; 7; 13] як система відносин привласнення-відчуження суб'єктами певних життєвих благ, в результаті чого останні набувають статусу об'єкта безумовного особистого моноволодіння. Це означає, що привласнене благо, особистість на цілковито законних засадах називає «своїм», ним володіє і самостійно приймає рішення про його подальшу «долю»: щодо користування та розпорядження ним. Цей процес відбувається у ході реалізації економічних ролей та апробації дітьми різних способів оперування особистим майном, продуктами своєї творчої діяльності, власними витівками, за реалізації авторства власних ідей. Така економічна соціалізація передбачає пристосування дитини до існування в сім'ї не тільки виходячи із потреб сім'ї, але і враховуючи її суб'єктивність – особисті потреби, мотиви, інтереси [1; 4; 12].

Якою б складною не здавалася динаміка взаємоадаптації прийомної дитини та відповідно сім'ї, якими б не були складні етапи процесу соціалізації дитини, як стверджують В. Ослон та А. Холмогорова, для прийомної дитини це безумовно позитивний процес, що забезпечує якісні зрушення у її емоційному та інтелектуальному розвитку, а також соціальній адаптації [2; 3]. Дитина, якою б віку не була, починає краще розвиватися, включатися у нову сімейну систему на рівні цінностей та норм. В емоційній сфері відмічається певне підвищення рівня самоповаги, позитивна динаміка в установках при вирішенні міжособистісних проблем, в оцінці свого емоційного благополуччя. У вирішенні внутрішніх проблем спостерігаються позитивні тенденції, знижується напруження у відносинах з однолітками і дорослими, відновлюється у дітей здатність встановлювати контакти, особливо довірливі, ставати більш відкритими що сприяє ефективній соціалізації та входженню у світ економіки.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З огляду на вищенаведене, ми можемо резюмувати, що економічна соціалізація дітей у прийомних сім'ях практично не відрізняється від економічної соціалізації кривих дітей, за винятком що прийомні діти вже мають особистий соціальний досвід. В багатьох випадках він є і негативний. Тому перед початком впровадження соціалізації необхідно за підтримки відповідних фахівців обережно здійснити ресоціалізацію. У нашому дослідженні ми прийшли до висновку, що економічна соціалізація у прийомних сім'ях буде залежати і від вдалої взаємоадаптації дітей до сім'ї і навпаки, від батьківських настанов, від поступового залучення дітей до формування сімейного бюджету, спільного ведення домашнього господарства та вміння розпоряджатися дітьми власними коштами «кишеньковими грошима». Встановлено, що якщо батьки – вихователі зроблять насичення життя дітей у прийомній сім'ї, елементарними економічними відомостями то зазначене буде сприяти розвитку у них передумов економічного мислення, що зробить процес соціалізації більш усвідомленим. У дітей будуть про'являтися задатки дедуктивного мислення, проходить формування нового типу психічної організації, що починає виконувати основну функцію в регуляції поведінки і діяльності дітей.

Дослідження економічної соціалізації дітей в прийомних сім'ях відкриває перспективи вивчення психологічних закономірностей становлення економічної соціалізації у дітей-сиріт та дітей що залишились без опікування батьків та адаптації їх до сімейного життя в новій родині в єднанні соціальних і індивідуально-особистісних аспектів. Зазначене сприятиме дитині розвитку у дитини власної готовності до самовизначення в більш широкому життєвому контексті, що слугуватиме необхідною умовою її самореалізації в новому соціальному довіллі та входженні у новий для неї світ економічних та ринкових відносин.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Г. М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г. М. Авер'янова, Н. М. Дембицька, В. В. Москаленко. – К. : «ГППП», 2005. – 307 с.
2. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды в 2-х томах. Т. 1. / Б. Г. Ананьев; под.ред. А. А. Бодалева и др. – М., 1980. – 232 с.

3. Бевз Г. М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри: монографія / Г. М. Бевз. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. с.44.
4. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. М. Дембицька // Соціальна психологія. - 2008. - № 3. - С. 53-67.
5. Зубіашвілі І. К. Соціалізуюча функція грошей / І. К. Зубіашвілі // Коломінські читання: матер. Другого Міжнар. наук. Форуму / [за ред. М. Ф. Головатого, О. Л. Турініної]. – К.: ДП «Вид. Дім «Персонал», 2009. – С. 246 –254
6. Москаленко В.В. Соціальна психологія : Підручник. – Київ, Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
7. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
8. Москаленко В. В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2004. – № 2. – С. 3-18.
9. Максимова Н. Ю. Проблеми ресоціалізації соціально дезадаптованих неповнолітніх / Н. Ю. Максимова// Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX, част.7. – С. 129-136 .
10. Мельничук Т. І. Особливості адаптації дітей у сім'ї усиновителів / Т. І. Мельничук // Актуальність проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка.– К., 2013. – Т. X., № 25. – С. 331–341.
11. Мейли, Р. Структура личности // Экспериментальная психология / Р. Мейли / Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. – М., 1975. – Т. 5. – С. 196- 283.
12. Кравцова М. М. Курс выживания для школьного психолога / Кравцова М. М., Шевнина О. В. – М.: Генезис, 2006. – 192 с
13. Економічна соціалізація молоді : соціально-психологічний аспект / за заг. ред. В. Москаленко. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 336 с.
14. Фенько А. Б. Дети и деньги: особенности экономической социализации [Електронний ресурс] / А.Б.Фенько // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. Режим доступу : http://www.psyworld.ru/parents/texts/dengi_i_deti.htm

REFERENCES:

1. Averianova H. M., Dembytska N. M., & Moskalenko V. V. (2005). *Osoblyvosti sotsializatsii molodi v umovakh transformatsii suspilstva [Peculiarities of youth's socialization in transforming society]*. - Kyiv : «PPP».
2. Ananiev B. H. V.1. et al. (1980). *Yzbrannye psykholohycheskye trudy v 2-kh tomakh [Selected psychological works in 2 volumes]*. – M.
3. Bezh H. M. (2010). *Pryiomna simia: sotsialno-psykholohichni vymiry: monohrafiia [Foster family: social and psychological dimensions: monograph]*. – Kyiv: Vydavnychiy Dim «Slovo».
4. Dembytska N. M. (2008). *Sotsialno-psykholohichni problemy ekonomichnoi sotsializatsii molodi [Socio-psychological problems of youth's economic socialization]*. *Sotsialna psykholohiia - Social psychology*, 3, 53-67.
5. Zubiashvili I. K. (2009). *Sotsializuiucha funksiia hroshei [SotsIALIZED function of money]*. *Kolomynski chytannia: II Mizhnar. nauk. Forum (2009)*. (pp. 246 – 254). Kyiv: DP «Vyd. Dim «Personal».
6. Moskalenko V.V. (2005). *Sotsialna psykholohiia: Pidruchnyk. [Social psychology: Textbook]*. – Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.

7. Moskalenko V. V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti : monohrafiia* [Socialization of personality: monograph]. – K.: Feniks.
8. Moskalenko V. V. (2004). Suchasni napriamky doslidzhen v ekonomichnii psykholohii [Contemporary areas of research in economic psychology]. *Sotsialna psykholohiia. - Social psychology*, 2, 3-18.
9. Maksymova N. Yu. (2007). Problemy resotsializatsii sotsialno dezadaptovanykh nepovnolitnikh [Problems of resocialization of socially disadapted minors]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii - Problems of General and Educational Psychology*, Vol.IX, 7, 129-136.
10. Melnychuk T. I. (2013). Osoblyvosti adaptatsii ditei u sim'i usynovytelev. [Peculiarities of children's adaptation in an adoptive families]. Aktualny problemy psykholohii. Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.– Actual problems of psychology. Psychology of studies. Genetic Psychology. Medical Psychology: collection of scientific works of the Institute of Psychology by G.S. Kostyuk of NAPS of Ukraine. Vol.X, 25, 331–341.
11. Meily, R. (1975). Struktura lychnosti. The structure of personality. *Experimental Psychology*. V.5. P. Fress & Zh. Pyazhe (Ed.); – M.
12. Kravtsova M. M., & Shevnyina O. V. (2006). *Kurs vyzyhvanyia dlia shkolnoho psykholoha* [Survival Course for School Psychologist]. – M.: Henezys.
13. Moskalenko, V. (Eds.). (2008). *Economic socialization of youth : social-psychological aspect*. Kyiv: Ukr. tsentr polit. menezhmentu.
14. Fenko A.B. (2000). Dety y denhy: osobennosti ekonomycheskoi sotsyalyzatsyy [Children and money: features of economic socialization]. *Voprosy psyklohyy - Questions of psychology*, 2. Retrieved from http://www.psyworld.ru/parents/texts/dengi_i_deti.htm

Мельничук Т. И. Экономическая социализация детей в приемных семьях. В статье освещаются теоретические и практические аспекты противоречивого процесса вхождения приемного ребенка в семью, рассматриваются особенности экономической социализации и основные подходы формирования экономической культуры у детей в приемных семьях. Проанализированы социально-психологические детерминанты вхождения депривованного ребенка в мир экономики. Определены направления соответствующей работы родителей-воспитателей, которые способствуют предпосылкам экономического мышления и собственной готовности к самоопределению и служат необходимым условием самореализации ребенка в новой социальной среде, вхождению в новый для него, мир экономических и рыночных отношений.

Ключевые слова: семья, экономическая культура, социализация, социальные нормы.

Melnichuk T. Features of the economic socialization of children in the foster families. In the article highlights the theoretical and practical aspects of the contradictory process of entering the foster child in the family, considered the features of economic socialization and basic approaches of formation of economic culture of children in the foster care. Were analyzed social-psychological determinants of entering the deprived child into the world of the economy. Defined the directions of the relevant work foster parents, that contributing to the preconditions of economic thinking and their preparedness to self-determination and serve as a necessary condition for self-realization of the child into the new social

environment, entry into a new, for her, world economic and market relations. Based on scientific-methodical literature and experience of practicing psychologists summarized that the economic socialization of children in foster families isn't different to the economic socialization of children of blood, except in the cases where children have had previous negative social experiences. If in the foster families organize a busy life for children's of the elementary economic knowledge, the actively involve them in joint activities in the conduct of family life, family budget, will develop in them ability manage their own funds «pocket money», it will help to children develop their own readiness for self-determination in the broader context of life, which will serve as a necessary condition for its fulfillment in the new social environment and entering her for a new world of economic and market relations and respectively effective socialization process.

Key words: foster family, economic culture, socialization, social norms

УДК 159. 9.072:351

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ ПРО ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В ЮРИДИЧНОМУ КОНФЛІКТІ

Меркулова Ю.В.

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

У статті розглянуті особливості медіації під час проведення переговорів про примирення сторін між учасниками юридичного конфлікту. Проаналізовано мотиви, емоції, переживання, думки учасників переговорів при укладанні угоди про примирення сторін в юридичному конфлікті, їх врахування посередником (медіатором). Звертається увага на те, що компроміс є кращим вирішенням юридичного конфлікту, але цей процес потребує психологічного супроводу, інакше зберігається ризик розчарування процесом та результатом процедури медіації сторонами, який може зайти у глухий кут, коли потерпілий та підозрюваний не можуть дійти згоди з базових принципів, висловити свої почуття чи думки, не чують і не розуміють один одного.

Ключові слова: юридичний конфлікт, компроміс, угода між потерпілим та потерпілим, переживання провини, прощення кривдника.

Постановка проблеми. Переговорний процес відбувається не тільки у політиці чи бізнесі, а й в самих різних сферах суспільного та приватного життя. Його успішність залежить від переговорної, подеколи конфліктологічної компетентності сторін, а в ситуації залучення посередників – не заангажованості, об'єктивності та компетентності третьої сторони.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) передбачає можливості проведення переговорів між підозрюваним (звинуваченим) та потерпілим (насправді суб'єктів у переговорах може бути і більше, ніж двоє, якщо потерпілих було декілька, так саме, як і правопорушників). Такі переговори являють собою врегульований законом процес, який має